

Ustrajavanje na bitnom

Damir BARBARIĆ, *Putokazi*, Zagreb, Matica hrvatska, 2018., 188 str.

Ivan Rogić

Ivan.Rogic@pilar.hr

Knjiga *Putokazi* obuhvaća 17 autorskih tekstova. Tri su teksta u »pomoćnoj« ulozu. To su tekstovi: *Riječ unaprijed*, te tekstovi na kraju knjige: *Podatci o tekstovima u knjizi* i *Kazalo imena*. Ukupno, knjiga ima 188 stranica, dakle, po opsegu posve je »priručna«, ne odbija fizičkim dimenzijama kao što to, posve paradoksalno, čine brojni kandidati na položaj bestselera, raznolika podrijetla. Dodati je da je knjiga *prvom* u posebnoj biblioteci Matice hrvatske pod naslovom koji nije lišen stanovitih »borbenih« tonova: *Hic et nunc – Ovdje i sada*. Glavni je urednik biblioteke Luka Šeput. Naslovnicu je izradio Mirko Cvjetko. S nje nas motri sedam likova mudre sove u normalnu i okomito obratnu/zrcalnu položaju. Već i ta naslovna dosjetka navodi na pomisao da nije riječ o lako potrošivoj knjizi. Doduše naslov: *Putokazi*, može zavesti u tom smjeru, jer smo okruženi brojnom »putokaznom« literaturom, u rasponu od putopisa po »rajskim« predjelima zemlje do tekstova s prigodnim scenarijima za brzo spašavanje duše. No već iduća pomisao pomaže lako se otarasiti takva tumačenja: pomisao na više pravih autora koji su posezali za srodnim naslovima kao što su, primjerice, *Znakovi* pokraj puta ili *Miljokazi*. U uvodnom tekstu sam autor zapisuje:

»Ti putokazi ne potječu iz jasne spoznaje i sigurnog znanja, nisu plod samouvjerene znanosti i umišljene mudrosti, već se rađaju iz često bolnog iskustva stečenog višestruko iskušavajućim traganjem u besputnosti i izlaganjem svakovrsnoj kušnji uma i srca.«

Dodati treba još jednu važnu činjenicu: svih 17 tekstova prije je objavljeno u Matičinu dvotjedniku *Vijenac* u razdoblju od 2013. do 2017. godine. No neki su u, djelomično prilagođenim inačicama, objavljeni u inozemnim časopisima (na njemačkom, engleskom, francuskom, talijanskom) i knjigama, te na hrvatskome (također u knjigama, časopisima i na radiju). Predmetno promatrano, njihovo je »matično« područje – *filozofija*. Damir Barbarić je, poznato je, nezaobilazno ime u suvremenoj hrvatskoj, a i europskoj filozofiji. Ali se sami tekstovi, na stanovit način, »otimlju« tom »matičnom« ograničenju i teže biti kao *samostalni*

eseji: u njima se ne sakriva temeljna veza s filozofijskom tradicijom i baštinom, ali je vidljiva i autorska težnja k mjerodavnom esejističkom tekstu. U nekim svojim analizama takav sretni spoj pojedina »matična« misaonog područja i težnje esejističkom tekstu volio sam nazivati – *esejnošću*. U takvim tekstovima književnost i književna kakvoća stoje ravnopravno zahtjevima onoga što se, uglavnom nejasno, zove struka.

Tako sam čitao i ove Barbaričeve tekstove. Stoga ne mogu tvrditi da u svemu dosežem do *filozofijske srži* tih tekstova. Ali u njima mogu uživati kao mjerodavnim esejima. Iznimka je, dakako, zadnji tekst u knjizi: *Bez filozofije zapadamo u barbarstvo*. Riječ je o kratkom intervjuu s Damiirom Barbaričem za knjigu sa 101 intervjuom, koju je pod nazivom: *Filozofski putokaz*, u povodu 100. obljetnice djelovanja, objavila izdavačka kuća Verlag Karl Alber, 2010., u Njemačkoj. Tamo pretežu odgovori filozofa. No i u tom razgovoru Barbarić ističe da mu je kontakt s Hölderlinovim pjesništvom bio presudan za njegovo upućivanje k filozofiji. *Ništa bez dobre književnosti*. Pa je i filozofija »dobra« kada zove u pomoć – književnost, navlastito, dakako, pjesništvo. Po tematskoj zauzetosti, koliko je vidljivo, korisno je razlikovati pet osnovnih skupina tekstova. Nisu one, dakako, strogo odijeljene. Pače, rasprava o pojedinim pitanjima »prelijeva« se iz jedne vrste tekstova u drugu, tvoreći jedinstveno tkivo knjige. Ali je, ipak, moguće tematski razdijeliti tekstove na tih pet osnovnih skupina. Razdioba, dakle, ima tek *orijentacijsku* svrhu. Razlikovati je moguće ove skupine tekstova: (a) tekstovi o znanosti i tehnici; (b) tekstovi o kulturi; (c) tekstovi o Matici hrvatskoj u europskom kontekstu; (d) tekstovi o glazbi i arhitekturi; (e) tekstovi o važnosti filozofije.

(a) U raspravi o suvremenoj znanosti Barbarić ističe da je poseban, danas i nadmoćan, lik moderne znanosti, odredljiv kao *tehnoznanost*, presudno određen načelom *apstrakcije* te *eksperimentom* kao aktivnim postupkom samog apstrahiranja. Na toj podlozi čovjeka se bitno apstrahira, odvaja, od dva njegova temeljna obilježja: *prirodnosti* i *povijesnosti* (tijelo i vrijeme). A znanstveni se rezultat pojavljuje kao *tehnički učinak*, a ne prinos istini. Takva monopolna struktura tehnoznanja *određuje* temeljne smjerove suvremene politike, dakle, posve suprotno od onoga što se konvencionalno drži. Tehnoznanost je najdublje svezana s tehnikom. Bitna je značajka tehnike da ona nameće nov odnos spram onoga: biti. Tehnika mijenja predmetni svijet u *stavljenost* koja ima dva osnovna oblika: *aktualnu priručnost* i *zalihu*. Barbarić, na tom tragu, nudi čak i termin: *stavlje* (str. 55) kojim želi označiti »ukupnost svih vidova stavljanja koji bitno određuju raznolika očitovanja tehnike«. U srži je takve prakse opasnost i, kako već i T. S. Eliot, sugerira, »rast pustinje«.

Barbarić se pita što, naspram toga procesa, a on se legitimira globalnom nužnošću, mogu humanističke znanosti. Nije baš da mogu bog zna što, ali ipak mogu oponirati modernom »odčaravanju svijeta«, kako je tehnoznanstvenu preobrazbu modernog znanja opisao još Max Weber. Osloncem na H. G. Gada-

mera, Barbarić sugerira da se izgrađivanjem valjane filozofijske hermeneutike, premda se ona nerijetko i vulgarizira, može osnažiti dostojanstvo *potrage za zavičajem u »nepovijesnoj bezzavičajnosti globalnog društva«*. Zavičajnost ovdje nije mišljena krajobrazno, nego, ponajprije, kroz kulturu i jezik.

(b) U više tekstova (Što je kultura? Što znači čitati?, Jezik i domovina, Riječ u prilog romantici, O darivanju) Barbarić kruži oko zagonetnosti *bića kulture*. Na tragu I. Kanta, Barbarić ističe da je u samom temelju kulture »hrabrost služiti se svojim vlastitim razumom«. Naspram mehanicističkog prosvjetiteljstva, Barbarić ovakav pristup kulturi opisuje *načelom prosvijećenosti*. Tomu dodaje da je *istovrsno živjeti dobro i učiti*. Budući da je kultura skup postupaka, praksa, koje teže oblikovati, njegovati, pojedinca i zajednicu vodeći ga prema »višem« duhovnom i životnom stanju, *otvorenost i pripravnost na učenje* u samom su temelju kulture. Na istom tragu Barbarić interpretira i sakrivenu bit čitanja. Ono je: *branje, ponavljanje*, neodvojivo je od *iskustva i tradicije*, a finalizira se *promjenom u biću čitatelja* (njegovim duhovnim usavršavanjem). Iz te perspektive, ukorijenjenost u *materinskom jeziku* temeljna je odrednica kulture. Tom ukorijenjenošću, gdje jezik nama gospodari kao živa djelatnost i »proizvodnja« svijeta, dohvaća se obris one istinske domovine. Zato Barbarić, na kraju teksta: *Jezik i domovina*, sugerira paradoksalni obrat u složenicu: *Jezik kao domovina*. Prosvijećenost, učenje, čitanje, sabiranje u materinskom jeziku, oblikuju horizont u kojemu se mogu konstituirati humanističke znanosti kao mjerodavna preka globalnoj ekspanziji tehnoloških znanosti.

Međutim, ovakvo razumijevanje kulture ostalo bi, na neki način, *suho* da Barbarić u polaznom tekstu knjige: *Riječ u prilog romantici*, ne sugerira, na tragu R. Šafranskog: »Romantika je jedna epoha. No romantičnost je *duhovno držanje* koje nije ograničeno na epohu. Romantičnost postoji i danas.« U njoj se »umjetnost iskušava i pojmljena je iz odnosa spram beskonačnog i to kao njegova osjetilna pojava i objava«. Na toj podlozi kultura se oblikuje kao istodobna *igra i hrvanje* s beskonačnim. U likovima viška ona je upućena na trajnu otvorenost, tvorbenost, povijesnost i srodna određenja. Možda zvuči naoko paradoksalno, ali svi glavni pokušaji u modernoj kulturi, kojima danas dopisujemo preokretni potencijal: nadrealizam ekspresionizam, dadaizam, kubizam, impresionizam, apstrakcija, zapravo su dužnici – *romantičnosti*. U ovom tekstu možda je Barbarić ponajviše – meni drag esejist. Na toj podlozi moguće je, kako sugerira na tragu B. Weltea, mišljenje i pjevanje razvijati i oblikovati kao zahvalnicu i pohvalu »zajedničkoj igri neba i zemlje«, gdje ima mjesta i za Božji dar, pače, i za simbolično pojavljivanje samog božanskog bića. Koliko je ta mogućnost vjerojatna ovisi o – našoj slobodi i, ponovimo s Kantom, hrabrosti služiti se vlastitim razumom.

(c) U tekstovima o Matici hrvatskoj u europskom kontekstu Barbarić ističe ovo: »Snaga Matice hrvatske, kao i svakog žarišta kulture, pokazat će se najviše u njezinoj sposobnosti da ocrta osnovne i najviše ciljeve kojima treba biti

usmjerena duhovna energija nacije i da ih učini prihvatljivima i poželjnima najširem građanstvu« (str. 115). U toj težnji nju obvezuju europska prosvijećenost i ostala, prije spomenuta, uporišta valjane kulturne prakse. Ali, na drugoj strani, europski kontekst prožet je i s manje očekivanim paradoksima. Na tragu autora kao što su P. Sloterdijk i H. von Hoffmannsthal, Barbarić ističe nekoliko kritičkih činjenica. Ovdje nam se dvije čine posebno važnima. Prva se svodi na Sloterdijkovo upozorenje da su se pod okriljem nacije »švercale« različite *imperijalne* prakse. One su urasle u težnje k neograničenom *maksimumu* učinka i moći (volja za moć u Nietzschea). Na toj podlozi modernost Europe promijenila je smjer i oblikovala se kao imperijalni moderni program. Druga činjenica svodi se na Hoffmannsthalovo upozorenje da *mehanicistički* korijen prosvjetiteljstva generira društvo s *atomiziranim subjektima*, gdje se zajedništvo može održavati samo izvana, mehanički, kao *jaka nepovijesna konstrukcija*. Drugačije rečeno, u europskom kontekstu nastaje paradoks da se u njemu nacija misli kao *zapreka*, a zajednica kao *zastarjelo i prevladano* stanje. Valjano se smjestiti u europski kontekst znači, na tragu H. Hoffmannsthal, *osloboditi se imperijalnog tlaka*, a zajednicu misliti kroz *zajednicu duha i jezika*, i u njezinu okviru prihvaćati ukupno naslijeđe Europe. I na taj način afirmirati naciju kao subjekt modernosti. Pri tomu, sugerira posredno Barbarić, treba se stalno obraćati na *demokratski korijen nacije* koji seže do helenskog polisa. Tamo su vrline kao što su čast, pripravnost na sudioništvo u javnim poslovima s onu stranu osobnog interesa, jednakost pred zakonom, ponos, hrabrost i srodne bile svojstvima pojedinca u *zbilji zajednice*. Izgonom iz te zajednice pojedinac je bio *osobom na gubitku*, bez svega onoga što se sudioništvom u zajednici oblikovalo i priznavalo. Stoga je nacionalna zajednica »prirodnom« zbiljom individualizacije, gdje se kultura javlja kao jamac njezine valjanosti. Po Hoffmannsthalu, a i Barbarić na to podsjeća, uključiti sebe u službu nacije ne može se bez odgovarajuće *plemenitosti* osobe. Bez nje se valjano suočavanje s europskim kontekstom ne može ostvariti.

(d) U tekstovima o arhitekturi i glazbi Barbarić se, za pravo, bavi s dvije umjetničke grane gdje je *odmak od imitacije* najočitiji. Budući da su uporišta u »stvarnosti« slaba, u tim umjetničkim granama središnji je napor, a i igra, sabran oko pojma – *sklad, skladnost*. On se tek rezidualno može adresirati na tekući ukus. Stoga pitanja o skladu, skladnosti, izravno vode prema razumijevanju »igre neba i zemlje«, iliti, prema razumijevanju *kozmičnosti svijeta*. Nije, zacijelo, posve slučajno što jedan od danas važnijih teoretičara arhitekture, Ch. Jencks, arhitekturu interpretira iz perspektive – »kozmogenezе«, oblikovanja svijeta. Na tom tragu Barbarić, na jednoj strani, upućuje *nostalgične* pohvale skladnim gradovima kao što je, recimo, Venecija, ili *romantičnoj* glazbi, a na drugoj bilježi kritičke opaske jer se u suvremenosti gradogradnje svelo na »tehničku umješnost«. (Primjerice, D. Hervey govori o gradu po mjeri infrastrukture.) Zahvaljujući, dakle, tom izvanjskom odmaku od »stvarnosti« i

unutrašnjoj autonomiji, Barbarić može razviti raspravu o srodnosti arhitekture i glazbe, točnije o »zaleđenosti« glazbe u arhitekturi, sugerirajući da nije po srijedi nikakva fosilizacija nego oblikovanje, drugačijim umjetničkim sredstvima, istog *svemirskog* sklada. Pri tomu, Barbariću nije važno što u G. W. F. Hegela arhitektura ima niži, *simbolični*, položaj, a glazba »viši« *romantični*. On ih promatra u odnosu na temeljnu onotologijsku razliku: kozmos – kaos. U odnosu na tu razliku i arhitektura i glazba stoje na istoj razini: kao umjetničke prakse s najvećom (simboličnom) autonomijom. One su *svjetotvorne*, za razliku od drugih umjetničkih grana i postupaka koji se ovako ili onako moraju obraćati na već postojeću »zbiljnost« svijeta. Najbliže njima je, dakako, pjesništvo. Ali ono Barbarića, premda ga drži važnim, ne zaokuplja toliko koliko ove dvije umjetnosti.

(e) U više tekstova Barbarić ističe *važnost* filozofije. Moguće je argumente na korist te važnosti svesti na tri osnovna. Prvo, filozofija, upućena na filozofijsku tradiciju, *ne dopušta zaborav povijesnosti* čovjeka i društva, na što nagoni aktualna globalistička standardizacija i poništavanje vremenitosti u vječnoj sadašnjosti. Drugo, filozofija već i metodički, njeguje *poriv k cjelovitosti*. Budući da su procesi atomizacije suvremenih društava već »normalizirali« zaborav cjelovitosti i znanja o njoj, a afirmirali znanstveno znanje kao znanje o posebnim aspektima nečega, što je kao cjelovitost zastrto, filozofski poriv, a i poziv, k cjelovitosti nužno nastaje i kao *kritički upis* u poopćeno i standardizirano znanstveno znanje s priznanjem *jedinoga* znanja o svijetu. Iliti, drugačije rečeno, postaje kao kritika svakog kulturnog nasilja legitimirana znanstvenim uvidom i nužnošću. Treće, filozofija jest pokušaj znanja koji se temelji na *kozmičnosti* svijeta, naspram njegove kaotičnosti. Na tom tragu skoro predvidljivo dolazi u susjedstvo metafora, kakva je i ona Platonova o čovjeku kao nebeskoj biljci što raste s korijenom na nebu prema zemlji, a i srodne gdje se *božansko, harmonično, kozmično*, neposredno dodiruju i spajaju. Za takav lik filozofije treba, zaključuje Barbarić, imati *uha, uma*, a prije svega, *srca*. Ovdje je umnost, vidljivo je, *odmaknuta od slikovnosti*, a i *sličnosti* svijeta, prema njegovoj zvučnosti i (nevidljivoj) harmoničnosti. I prema jednoj vrlini koja se, nerijetko, u ovakvim poslovima zanemaruje, a danas se, izgleda, bez nje ni u jednom valjanom javnom poslu ne može: *srčanosti*. Na tom tragu, Barbarić *ispisuje pohvalu Platonovu Timeju*. Tamo se, jasnije nego igdje drugdje, zagovara zamisao da je svijet – umjetničko djelo. I da njegov tvorac nije svemoćan, nego se u kozmičnosti svijeta ostvaruje točno onoliko kozmosa, harmonije, koliko se tamo uspjelo preletiti – njegove *srčane* dobrote. Bez nje za zbilja smo – u barbarstvu.

Ukratko, na više načina izvrsna knjiga. Treba čitati znajući da je ono: *branje i ponavljanje*.